

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANISHI BO'YICHA XORIJIY TAJRIBADAN FOYDALANISH YO'NALISHLARI

Jurayev Ahmad Saitnazar o'g'li

Termiz davlat universiteti 2-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13860069>

Annotatsiya: Rivojlangan mamlakatlarda, asosan, KBXT sub'ektlarini innovatsion rivojlantirish davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning murakkab mexanizmlari ishlab chiqilgan. Ushbu sohada innovatsiyalarni rag'batlantirishda quyidagilarga e'tibor qaratishadi: birinchidan: tadqiqot va ilmiy izlanishlarni rivojlantirishga, ikkinchidan: tadqiqot natijalari va ilmiy-texnika yutuqlarini amalga oshirishga, uchinchidan: innovatsion jarayon ishtirokchilari bo'lgan xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning hamkorligini rag'batlantirishga.

Kalit so'zlar: faoliyat, notijorat, ilmiy izlanishlar, institutlar, innovatsion rivojlantirish, loyihalar.

Innovatsion rivojlantirish yo'nalishlaridan biri turli ko'rinishdagi texnologik va moliyaviy yordam dasturlari hisoblanadi. Mazkur yo'nalish hududni innovatsion rivojlanishida KBXT ni qo'llab-quvvatlashga bevosita aloqador bo'lib, KBXT innovatsion faoliyatini to'g'ridan-to'g'ri moliyalashtirish ya'ni kredit va subsidiyalar berish, ilmiy izlanishlar hamda ishlanmalarga maqsadli grantlar ajratish, hudud miqyosida innovatsiyalarni amaliyotga joriy etish maqsadida pul mablag'lari bilan ta'minlashni yo'lga qo'yish, soliqqa tortish mexanizmini soddalashtirish, innovatsiya yo'nalishida ilmiy ishlar olib borayotgan ilmiy tadqiqot muassasalari va oliy o'quv yurtlarini imtiyozli soliqqa tortish ya'ni to'lanishi lozim bo'lgan davlat bojini kamaytirish yoki bir muddatga bekor qilish va shu kabilar.

Ushbu chora-tadbirlar, masalan, "Qo'shma Shtatlarda 1982 yilda (1992 yildan tuzatilgan) qabul qilingan "Kichik biznesning innovatsion faoliyatini rivojlantirish to'g'risida"gi qonun bilan ta'minlangan. Ushbu Qonun asosida ishlab chiqilgan eng samarali milliy dasturlar qatoriga Kichik va o'rta biznesni innovatsion rivojlantirish dasturi kiradi (ingliz. – Small Business Innovation Research Program – Kichik biznesni innovatsion tadqiqotlar dasturi (KBITD)), shuningdek, KO'Bga yangi texnologiyalarni tarqatish (ingliz. Small Business Technology Transfer Program – Kichik biznes texnologiyalari transferi dasturi (KBTTD)). Ushbu dasturlar AQSh kichik biznes ma'muriyati tomonidan muvofiqlashtiriladi va raqobatbardosh dastur orqali budjet mablag'lari hisobidan ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalar uchun mablag' ajratiladi. Masalan, KBITD dasturi 10 ta yirik milliy agentliklar va federal vazirliklarning ilmiy-texnik muammolarini hal qiladi, ularning har biri kichik va o'rta biznes tomonidan tadqiqotlar va ishlanmalar uchun 100 million dollardan ko'proq mablag' ajratishi mumkin. Shu bilan birga, moliyaviy qo'llab-quvvatlashning turlari, miqdori va ilmiy-tadqiqot ishlarining tematik rejalarini tayyorlash kafedralar tomonidan mustaqil ravishda belgilanadi, shuningdek kompaniyalar takliflari istiqbollari baholash va shartnomalar, grantlarni tarqatish bo'yicha tanlovlarni o'tkazish va subsidiyalar ajratiladi. Ushbu dastur raqobatbardosh bo'lganligi sababli, korxonaning malakasini baholash, taklifning o'ziga xosligi, uning foydasi va tijoratlashtirish istiqbollari amalga oshiriladi. KBITD doirasida har yili qiymati 2 milliard AQSh dollaridan ziyod 6000 dan ortiq loyihalar amalga oshirilmoqda,

ammo yakuniy bosqichga barcha loyihalarning uchdan biridan ko'pi o'tmaydi".¹

AQShda innovatsion texnologiyalarni rivojlantirish "Kichik biznes texnologiyalari transferi dasturi" asosida yo'lga qo'yilgan bo'lib, unda kichik biznesning faoliyati notijorat ilmiy izlanishlar institutlari bilan to'g'ridan-to'g'ri xamkorligi rag'batlantiriladi. KBTB dasturi o'z navbatida innovatsion jarayonlarni yuksaltirishga qaratilgan turli yo'nalishlardagi qo'shma korxonalarni vujudga keltirishda moliyaviy va texnik ko'rinishdagi yordam olishga ko'mak beradi. Qayd etilgan KBTTD orqali har yili 1000 dan ortiq innovatsion rivojlantirish loyihalari amalga oshiriladi. Dasturning asosiy vazifasi asosan raqobat bozorida ehtiyojga ega va ichki iqtisodiyoti uchun juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan yuqori darajadagi texnologiyalar va innovatsion mahsulotlar ko'rinishidagi ilmiy ishlanmalarni amaliyotga joriy qilishdir. Bu ishlanmalarni tijoratlashtirish orqali AQSh iqtisodiyoti rahbatlantiriladi va rentabellikni ta'minlaydi.

AQShda yana bir boshqa dastur "Kichik biznesni tadqiq etish va rivojlantirish samaradorligini o'rganish", hamda "Kichik biznes investitsiya kompaniyasi" (ingliz. – Small Business Investment Company – KBIK) mazkur dastur orqali kichik biznes va o'rta korxonalarni investitsiyalar bilan ta'minlaydi hamda ular faoliyatini kafolatlaydi.

"Buyuk Britaniyada eng yangi texnologiyalarni qo'llash bo'yicha samarali dasturlar ishlab chiqilgan bo'lib, bu yerda kichik biznes xizmati innovatsion KO'Klarni aniqlash va baholash uchun 10 ming funt sterlinggacha bo'lgan grantlar asosida axborot, maslahat, moliyaviy, huquqiy va texnik ko'mak beradi. Eng yaxshi texnologiyalar, ushbu texnologiyalarning innovatsion mahsulotlarni yaratishda imkoniyatlarini aniqlaydi. Murakkab texnologiyalarni izlash va ulardan foydalanish uchun imtiyozli kreditlar va subsidiyalar ajratiladi".²

Innovatsion faoliyatni amalga oshirishning muhim muammolaridan biri bo'lib bu innovatsion ishlanmalarni himoya qilishning samarali vositalarini yaratishdan iboratdir. Buning sababi texnik ko'rinishidan murakkab bo'lgan innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqaradigan bir qator kichik va o'rta biznes faoliyatini sertifikatlash uchun to'lanishi lozim bo'lgan mablag'larni o'zlari to'lay olmasliklaridadir.

Yaponiya davlati Amerika Qo'shma Shtatlari modeliga asoslanib, innovatsion ishlab chiqarishdagi KBXT huquqlarini ro'yxatdan o'tkazish va uni himoya qilish tizimini takomillashtirish bo'yicha bir qator tashkiliy va qonunchilik choralarini ishlab chiqqan.

Yaponiyada, kichik va o'rta biznes sub'ektlari uchun innovatsion faoliyatni rivojlantirish va uni takomillashtirish strategiyasini ishlab chiquvchi tashkilot sifatida Iqtisodiyot, savdo va sanoat vazirligi tomonidan amalga oshiriladi. Bu esa, ayniqsa yuksak rivojlangan sanoat korxonalaridagi yuqori texnologiyali va fan yutuqlarini ko'p talab qiladigan kichik va o'rta biznes ko'rinishidagi korxonalarga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Innovatsion ishlab chiqarish borasida kichik va o'rta biznes faoliyati huquqlarini himoya qilish va innovatsion mahsulotlarni xalqaro standartlarga to'liq mos kelishi borasida tovar belgilari, patentlar va patentlashtirish to'g'risidagi qonunlarni takomillashtirish masalalari ham chetda qolmagan. Shu bilan birga, yuqori muvaffaqiyatga erishgan innovatsion tadbirkorlarni qo'llab quvvatlashga qaratilgan (kutilmagan holatlarda) sug'urta tizimini o'z ichiga olgan infratuzilma

¹ What is SBIR and STTR? – <https://sbir.nih.gov/about/what-is-sbir-sttr>

² https://www.sba.gov/sites/default/files/articles/SBIC_Program_-_Standard_One-Pager.pdf

yaratilgan.

1.5-jadval

Turli mamlakatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni tasniflash mezonlari (ishchilar soni bo'yicha)³

Ɖavlatlar*	Mikro korxonalar	Kichik korxonalar	O`rta korxonalar	Kichik va o`rta korxonalar
Yel davlatlari	1-9	10-49	50-249	1-249
Avstraliya	1-9	10-49	50-199	1-199
Kanada	1-9	10-49	50-499	1-499
Yaponiya	4-9	10-49	50-249	4-249
Janubiy Koreya	5-9	10-49	50-199	5-199
Meksika	1-10	11-50	51-250	1-250
Yangi Zellandiya	1-9	10-49	50-99	1-99
Turkiya	1-19	20-49	50-249	1-249
AKSh	1-9	10-99	100-499	1-499
XXR	1-19	20-99	100-499	1-499
Rossiya	1-15	16-100	101-250	1-250
Uzbekiston	1-10	10-100	100-250**	1-250**

**Muallif taklifi: mamlakatimizda o`rta korxonalarda bandlar sonini shu oraliqda berish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Bizning fikrimizcha, ilmiy izlanishlar olib borish natijasida hamda rivojlangan mamlakatlar tajribalarini o`rganib shunday xulosaga keldikki mamlakatimizda ham o`rta korxonalarni joriy qilish vaqti keldi. Buning uchun KBXT sub'ektlarining umumiy sonidan ajratish uchun eng qulay va taqqoslanadigan asos "korxonadagi ishchilar soni" mezoni hisoblanadi. Kichik biznes toifasiga asosan mikro, kichik va o`rta korxonalar kiradi. Respublikamizda o`rta korxonalarda ishlovchilar sonini 100-250 kishi deb olsak maqsadga muvofiq bo`ladi deb hisoblaymiz (5-jadval).

Hozirgi jahon iqtisodiyoti shiddat bilan rivojlanayotgan bir paytda KBXT sohasiga innovatsion tadbirkorlikni qo`llabquvvatlash aksariyat rivojlangan mamlakatlarda davlat iqtisodiy siyosatining muhim yo`nalishlaridan biriga aylangan. KBXT sohasini innovatsion rivojlantirish uchun kichik, o`rta va yirik korxonalar o`rtasidagi kooperatsion aloqalarni kuchaytirish kerak deb xisoblaymiz.

References:

1. I.A.Karimov O'zbekistonning o'z istiqloil va taraqqiyot yo'li. T. «O'zbekiston» 1992 y.
2. I.A.Karimov «Asosiy vazifamiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada

³ Manba: har bir davlat bo'yicha internet ma'lumotlari (<https://www.oecd.org/publications/oecd-sme-and-entrepreneurship-outlook2021-97a5bbfe-en.htm>).

yuksaltirishdir» T.: «O'zbekiston» 2010 y.

3. Boltabaev M.R., Qosimova M.S., Ergashxodjaeva SH.J., G'oyibnazarov I.K., Samadov A.N., Xodjaev R.S. Kichik biznes va tadbirkorlik. - T.: AV1V MAZNK1UOT1, 2011 y.

4. G'oyibnazarov B.K., Rahmonov H.O., Otajonov SH.I., Almatova D.S. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik- mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini yuksaltirish omili.- T.: Fan, 2011 y.

5. Xodiev B.YU., Qosimova M.S., Samadov A.N. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik. -T.: TDIU, 2010 y.